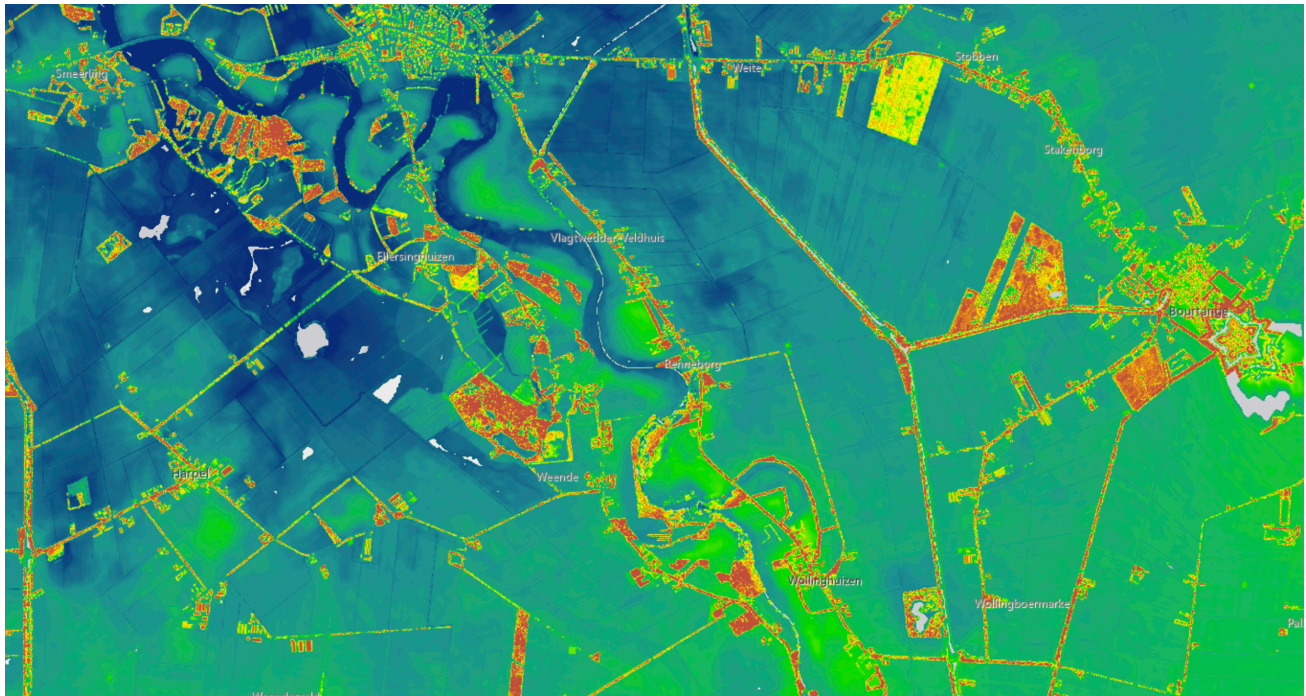

Infobestand 5e etappe Camini Westerwolde Noord Smeerling-Bourtange.

Hoogtekaart van de route.

Smeerling.

Smeerling is een plaats aan de Ruiten Aa. Smeerling bestaat uit acht verspreide Westerwoldse boerderijen die samen een beschermd dorpsgezicht vormen.

Smeerling is een essenzwermdorp, het is ontstaan uit een ander dorp, namelijk Onstwedde omdat de essen van dat dorp niet voldoende voedsel meer opleverden.

Een verhoging van het terrein aan de westzijde van Smeerling, pal aan de zuidzijde van de N365, wordt de Galberg of op zijn Gronings Galbaarg genoemd. Hier heeft in de middeleeuwen een galg gestaan, waaraan veroordeelden worden opgehangen. Deze galg lag vlak bij een belangrijke doorgaande weg om voorbijgangers eraan te herinneren de rechte weg niet verlaten. In deze zelfde verhoging zijn restanten van een urnenveld gevonden. Anno 2004 is deze heuvel een extensieve akker in eigendom van Natuurmonumenten.

Ten zuiden van Smeerling is in het dal van de Ruiten-Aa een oude koevoorde met een aangelegde bedding van veldkeien aangetroffen.

De jachtrechten van Smeerling worden nog steeds verhuurd door de boerrichters, een organisatie die stamt uit de tijd dat de marken nog functioneerden.

Smeerling is een beschermd dorpsgezicht. Er staan een aantal Westerwoldse boerderijen uit de zeventiende en achttiende eeuw. Een van de boerderijen is de werkschuur van Natuurmonumenten. Naast het dorp ligt het Metbroekbos en het Eemboersveld, onderdelen van het natuurgebied Dal van de Ruiten A van de vereniging.

In een van de boerderijen is een horecavoorziening gevestigd, die dient als uitvalbasis voor de educatieve activiteiten van Natuurmonumenten. In 2012 kreeg dit pand de Teenstraprijs van de Boerderijenstichting Groningen voor de wijze waarop een nieuwe functie is ingepast in een gebouw waarbij het oorspronkelijke karakter bewaard is gebleven

Rivier Ruiten Aa.

De Ruiten Aa (ook: Ruiten A of Ol Daip) begint bij Ter Apel en stroomt langs Sellingen, Vlagtwedde, Smeerling, Ter Wupping naar Wessinghuizen waar hij samen met de Mussel-Aa de Westerwoldse Aa vormt. Deze mondt bij Nieuwe Statenzijl uit in de Dollard.

De Ruiten Aa wordt voor het eerst in 1327 vermeld als Ruetna. De naam zou verbonden moeten worden met Gronings (Nedersaksisch) roet, ruut, dat 'onkruid' betekent. Anderen denken eerder aan een Protogermaans woord *rûh-itha, dat 'ruigte, struikgewas, onkruid (met name waterplanten als riet en biezen)' zou betekenen.

Oorspronkelijk ontsprong de Ruiten Aa zuidelijker in de buurt van het Bargerveen. De bron werd gevormd door een veenmeer met de naam Zwarte Meer. Dit meer liep leeg na het graven van de verlengde Hoogeveense Vaart. Het dorp Zwartemeer ontstond vervolgens op deze plek. De bovenloop van de beek heette de Runde. Anno 2004 zijn er weer plannen om de Runde te herstellen. Ongeveer op de plek waar de beek de Drents-Groningse grens passeert krijgt ze de naam Ruiten Aa. Aan de andere kant van de rijksgrens ligt Rütenbroek, waarvan de Nederlandse naam Ruitenbroek is en waarnaar de beek is genoemd.

Het dal is erg breed voor deze vrij kleine beek. In de laatste ijstijd stroomde de Eems door Westerwolde. Later heeft deze rivier haar loop verlegd. De Ruiten Aa is het overblijfsel hiervan. De Ruiten Aa stroomt bij de Laudermarke het oude dal van deze rivier in en de rest van haar bedding naar het noorden toe ligt in dit dal. Ten zuiden van Vlagtwedde splitst de Ruiten Aa zich. De oostelijke loop die door Vlagtwedde heen loopt draagt de naam Veelerdiep en de westelijke loop houdt gewoon de naam Ruiten Aa. Tussen Wessinghuizen en Wedde komen beide lopen weer bij elkaar. Het Veelerdiep is een restant van de poging om een kanaal tussen Eems en Westerwoldse Aa te graven van de stad Groningen en het bisdom Munster in de 15e eeuw om de tol bij Emden te ontlopen. De poging strandde uiteindelijk. Op de oude kaarten is naast het Veelerdiep ook nog dit kanaal te herkennen in de vorm van Oude Gracht die van Bourtange naar het Veelerdiep loopt.

Langs de beek zijn veel restanten van het esdorpenlandschap en hoevenlandschap te vinden. Bolle akkercomplexen op hoger gelegen zandruggen afgewisseld met lager gelegen gronden langs de beek, die oorspronkelijk graslanden waren. Van de houtwallen en kleine bossen die het landschap een parkachtig karakter geven is veel tijdens ruilverkavelingen opgeruimd, maar er is ook het een en ander bewaard gebleven. Het beekdal van de Ruiten Aa vormde vele eeuwen ruggengraat van Westerwolde, dat als een wig lag in een groot en vrijwel onbewoond veengebied. Dit veengebied, het Bourtangerveen genoemd, is vrijwel geheel ontgonnen.

Zijn betekenis voor de waterafvoer van Westerwolde is door het graven van het Ruiten-Aa-kanaal, het Mussel-Aa-kanaal en B.L. Tijkenskanaal tussen 1911 en 1920 sterk verminderd. Hierbij is ten zuiden van Vlagtwedde de loop van de Ruiten Aa onderbroken en wordt het water van de beek via de Voedingsleiding naar het Ruiten-Aa-kanaal geleid. Tijdens ruilverkavelingen na de Tweede Wereldoorlog is veel geëgaliseerd en is de loop van de Ruiten Aa gekanaliseerd. Dit is onlangs weer teruggedraaid: de beek heeft zijn meanderende loop teruggekregen.

Het landschap rond de Ruiten-Aa maakt deel uit van de ecologische hoofdstructuur van Nederland waardoor veel gronden natuurgebied zijn geworden. Bij het Wollinghuizen (onderdeel van het grotere complex Dal van de Ruiten A van Natuurmonumenten) en bij Sellingen is de beek hermeanderd en is gepoogd het oude reliëf te herstellen. Bij deze reconstructie van de oude loop tussen Weende en Smeerling zijn de ontkoppelde delen van de beek nog niet met elkaar verbonden, maar anno 2005 zijn er plannen om deze verbinding weer te herstellen. De verbinding met voedingskanaal wordt dan gestremd, waarbij er wel de mogelijkheid komt om eventueel overtollig water via dit kanaal af te voeren.

Ten noorden van Smeerling zijn de natuurgebieden in handen van Staatsbosbeheer. Hier liggen ook enige rivierduincomplexen bij een oude loop van de Ruiten Aa.

Vlagtwedde.

Vlagtwedde is ontstaan op een van de zandruggen die in het voormalige Boertangermoor lag. Voeger Flachtwide een samensmelting van Flach= “wat dooreengestrengeld is” en widu is hout/struikgewas. De huidige kerk stamt uit de dertiende eeuw en komt voor op de aanvulling van een lijst van kerken van de Abdijs van Corvey, die omstreeks dezelfde tijd is ontstaan. Vlagtwedde was een van de vijf kerspelen van Westerwolde.

Kerk Vlagtwedde.

Het kerkgebouw dateert uit de 13e eeuw, maar het middeleeuwse karakter gaat verborgen achter de muren, die in de 20e eeuw zijn witgepleisterd. In de eerste helft van de 16e eeuw is de kerk uitgebreid met het huidige koorgedeelte. In 1837 werden de binnenmuren bepleisterd. De kerktoeren is in 1856 tegen de kerk aan gebouwd ter vervanging van een vrijstaande klokkenstoel. Volgens andere beschrijvers van religieus erfgoed in Groningen zou het hier echter om de vervanging van een grotere vrijstaande klokkentoren gaan. Bij herstelwerkzaamheden in 1933 werden ook de buitenmuren bepleisterd. De kerk onderging in 1975-1976 een restauratie. De preekstoel dateert uit de 17e eeuw. Het kerkorgel werd in 1901 gebouwd door de Leeuwarder orgelbouwersfirma Bakker & Timmenga. Het werd in 1981 gerestaureerd. De luidklok in de toren dateert van na de Tweede Wereldoorlog, de oorspronkelijke klok is geroofd door de Duitse bezetters.

Ellersinghuizen.

De buurtschap was in het verleden een eigen marke. De naam wordt in ieder geval rond 1500 al genoemd. De naam zou komen van de familie Ellersingh die de nederzetting gesticht zou hebben. In de buurtschap staat herberg de van Bommelhoeve, die gevestigd is in een Oldambtster boerderij, waar vanaf de jaren 1960 franciscaner zusters van het katholieke ziekenhuis Sint Lucas uit Winschoten in retraite gingen. Later kreeg de boerderij een recreatieve bestemming.

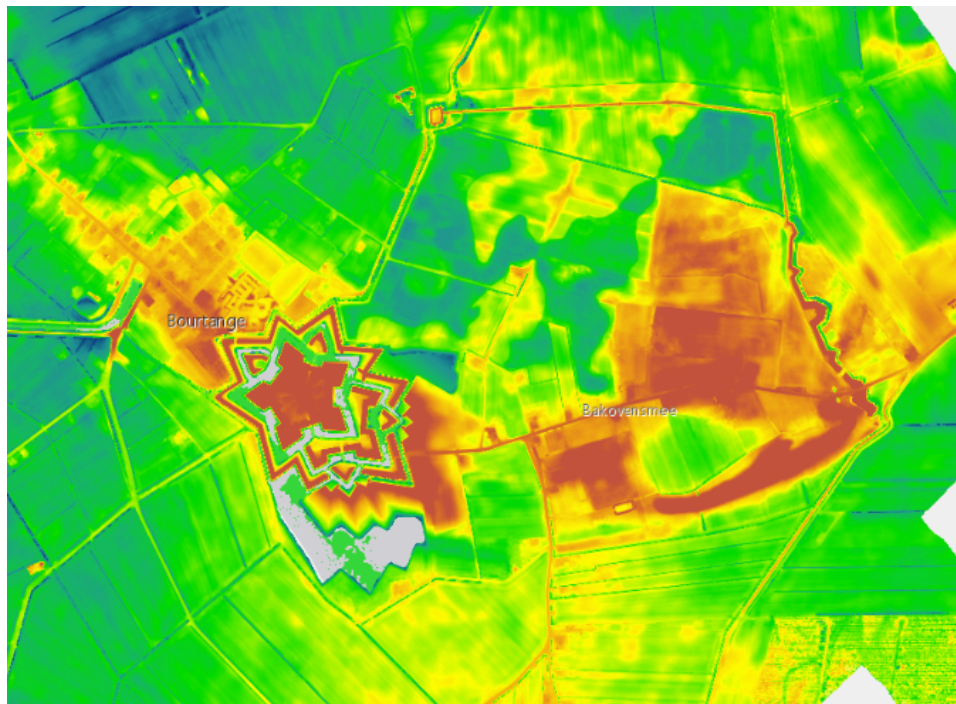
Wollinghuizen.

Dit gehucht ligt aan de oude weg van Vlagtwedde naar Sellinger, tussen de Ruiten-Aa en het Ruiten-Aa-kanaal. In het Ruiten-Aa-kanaal bevindt zich ter hoogte van het dorp de Wollinghuizersluis. De naam is waarschijnlijk afgeleid van de geslachtsnaam Walinga of Walenga.

Bourtange. WELKOM IN HET JAAR 1742!

Vlakbij de Duitse grens, in het prachtige Westerwolde (Zuid-Oost Groningen), ligt de vesting Bourtange. Een uniek historisch verdedigingswerk dat zijn gelijke niet kent. Heden en verleden gaan perfect samen in deze kleine, sfeervolle vestingstad.

In 1580 gaf Willem van Oranje opdracht om op een zandrug in het Bourtangermoeras, op de grens met het huidige Duitsland, een fort aan te leggen. In 1593 werd de vesting in opdracht van Willem Lodewijk van Nassau opgeworpen. Tussen 1593 en 1851 was Bourtange een belangrijke vesting. Toen de vesting in 1851 werd opgeheven ontstond een agrarisch dorp. Slechts een aantal gebouwen herinnerden nog aan de glorie van vroeger. In de jaren zestig van de vorige eeuw nam de gemeente Vlagtwedde het initiatief om de vesting te reconstrueren. Het plan werd uitgevoerd tussen 1967 en 1992. Wallen werden opnieuw opgeworpen, grachten werden gegraven en soldatenbarakken werden gebouwd. Bezoekers van het Bourtange van nu wanen zich eeuwen terug in de tijd. Maak kennis met de vesting die nooit werd ingenomen..

GESCHIEDENIS VAN 1580 TOT 2004

Voor het ontstaan van de vesting moeten we terug naar de Tachtigjarige Oorlog. In de 16e eeuw beheersten onze voorouders de grondwaterstand nog niet. Grote onbegaanbare moerassen bedekten de helft van de huidige provincies Groningen en Drenthe. Die moerassen waren slechts op enkele plaatsen, harde zanderige passen, doorgankelijk, waaronder de 'twee uur

gaans lange, slechte pas' over de plaats waar later Bourtange zou ontstaan. In maart 1580 kwam door het verraad van George van Lalaing, graaf van Rennenberg, de in 1577 door de Staten-Generaal benoemde stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe, de stad Groningen in handen van de Spanjaarden. Later in het jaar 1580 gaf prins Willem van Oranje opdracht om een schans met vijf bastions aan te leggen op de zandrug in het moerasgebied op de grens met Duitsland. Over deze zandrug, of tange, liep de weg die de stad Groningen verbond met Lingen en Westfalen. De Spanjaarden gebruikten deze route onder meer om de stad te bevoorraden. De prins hoopte door het aanleggen van de schans deze belangrijke route te blokkeren, zodat de stad Groningen geheel geïsoleerd zou komen te liggen.

UITBREIDINGEN

In 1619 werd overeenkomstig de nieuwste inzichten en de toegenomen vuurkracht van het geschut de hoofdwal verbreed en verhoogd. In 1631 kwam de regering van Stad en Lande tot het besef, dat het moeras rondom Bourtange begon te verdrogen. Om dit tegen te gaan besloot zij ten zuid-westen van Bourtange een rijsdam in de Ruiten A te leggen en het aldus gestopte bovenwater door een nieuw te graven kanaal, het Moddermansdiep, naar de vesting te leiden. De uitgegraven grond diende aan de noordzijde van het kanaal tot leidijk. In 1645 werden aan de oostzijde buiten het kroonwerk twee hoornwerken toegevoegd. In 1665 dreigde een inval van de Bisschop van Munster in Westerwolde. De schans op Bourtange was geheel vervallen, de palissaden waren omgestort, de doornheggen op de taluds waren afgestorven, de klap en de hamei voor de Vriesse Poort waren neergevallen.

Het garnizoen bestond slechts nog uit 50 man. Alles werd hersteld, het geboomte gekapt en het garnizoen versterkt met een compagnie krijgsvolk, waarvoor extra barakken werden gebouwd. De bisschop drong door tot Winschoten, maar slaagde er niet in Bourtange te veroveren. In 1681 bleek het moeras rondom de schans Bourtange geheel droog te zijn, doordat de boeren de leidijken hadden doorgestoken en sloten hadden gegraven en het moeras tot weiden en hoven hadden gemaakt. Het duurde tot 1737 voordat er op last van de Staten Generaal door ingenieur Pieter de la Rive een plan werd ingediend om de schans Bourtange weer in verdedigbare toestand te brengen. Dit plan werd in de jaren 1739 tot 1742 uitgevoerd. Aan de oostzijde werden twee ravelijnen en een halve maan toegevoegd. Het voorterrein werd gefatsoeneerd tot een glacis,

Stichting Pelgrimeren in Groningen www.spig.nl

SPiG Facebook, E: groningsepelgrimage@gmail.com 't Oldehof 49 9951 JX Winsum
KvK 66778166 BTW nr. 8566.94.034 Bankrekening NL25.RBRB.0943.5716.42

zijnde een geleidelijk naar de vesting oplopend terrein, dat aan de oostzijde werd begrensd door een afgegraven natte horizon, groot 24 ha., welke 31 cm beneden de zomer-waterspiegel lag. Ook de bebouwing binnen de vesting werd toen geheel voltooid. Zo had de vesting haar grootste omvang bereikt.

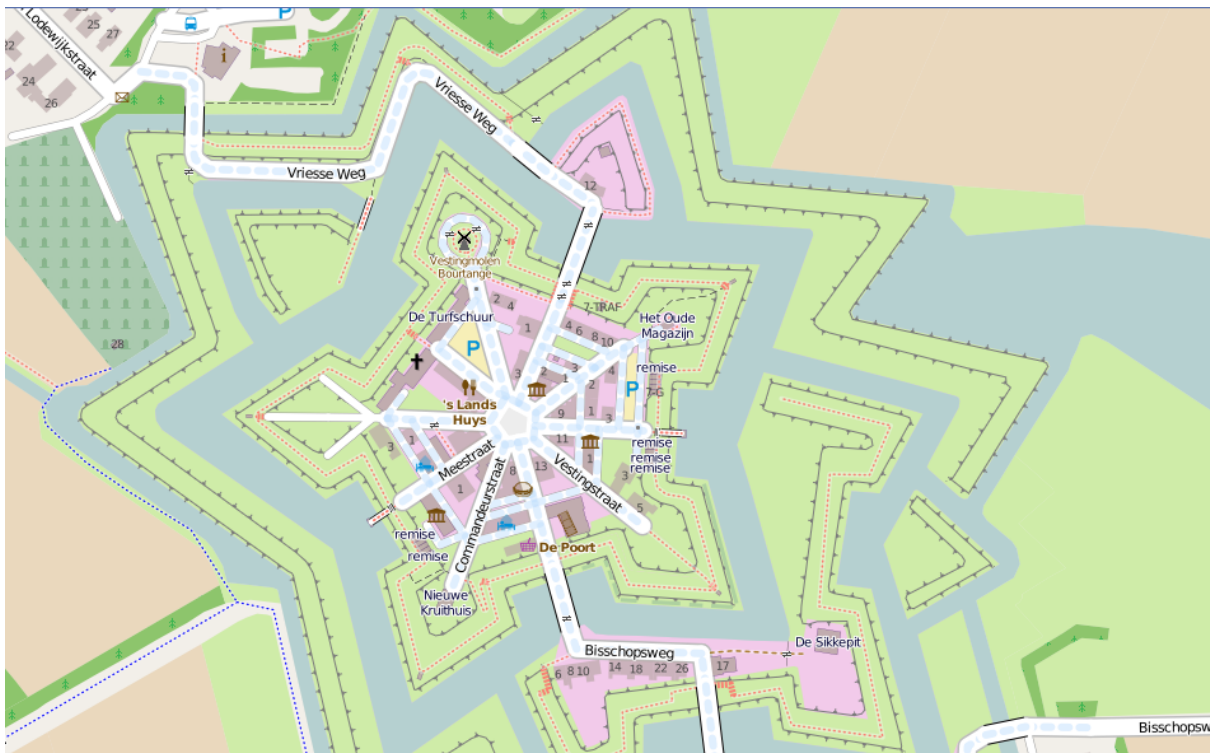
Reconstructie van de vesting

Vanaf het begin van de jaren zeventig begon men met het opnieuw graven van de grachten, het vormen van de wallen en het reconstrueren van de bebouwing. Dit alles in de stijl van vroeger, grotendeels met behulp van oude kaarten en tekeningen. Uiteraard werden er meerdere aanpassingen gedaan om de vesting leefbaar te maken. Hedendaagse eisen werden ingepast in het karakter van vroeger. Zo zijn de vroegere opslagplaatsen onder de wallen nu garageboxen voor de bewoners van de vesting. In 1992 was het werk klaar. In 2001 werden er nog twee nieuwe gebouwen opgeleverd. Een soldatenbarak en het voormalige koetshuis. De gebouwen zijn in gebruik als hotelaccommodatie. Na vele jaren werk ligt de vesting Bourtange er bijna net zo bij als in het jaar 1742, op het 'Backhuys' (tweede vleugel van 's Lands Huys) na.

DE NATTE HORIZON

In 1681 bleek het moeras rondom de schans Bourtange geheel droog te zijn, doordat de boeren de leidijken hadden doorgestoken en sloten hadden gegraven en het moeras tot weiden en hoven hadden gemaakt. Het duurde tot 1737 voordat er op last van de Staten Generaal door ingenieur Pieter de la Rive een plan werd ingediend om de schans Bourtange weer in verdedigbare toestand te brengen. Dit plan werd in de jaren 1739 tot 1742 uitgevoerd. Aan de oostzijde werden twee ravelijnen en een halve maan toegevoegd. Het voorterrein werd gefatsoeneerd tot een glacis, zijnde een geleidelijk naar de vesting oplopend terrein, dat aan de oostzijde werd begrensd door een afgegraven natte horizon, groot 24 ha., welke 31 cm beneden de zomer-waterspiegel lag. Ook de bebouwing binnen de vesting werd toen geheel voltooid. Zo had de vesting haar grootste omvang bereikt.

De vesting is geheel gereconstrueerd. Naast de cultuur-historische waarde van het project, vormt de Natte Horizon een goede aanvulling voor de bezoekers van de vesting, omdat het kan meewerken aan een langere verblijfsduur. Bovendien schept het werkgelegenheid en biedt het mogelijkheden voor nieuwe bronnen van inkomsten. De afgegraven zandgrond uit het gebied zal worden gebruikt om het naastliggende gebied van het Groninger Landschap op meerdere plekken op te hogen, waardoor een geaccidenteerd terrein ontstaat waar toeristen kunnen fietsen en wandelen.

Bezienswaardigheden

In en om de vesting Bourtange is ontzettend veel te zien. Denk bijvoorbeeld aan de verschillende officiershuizen (Majoorwoning, Kapiteinswoning, Commanderie, Meesterswoning, Convoimeesterswoning) de Pastoorwoning, de soldatenbarakken, de kanonnen, de twee toegangspoorten, de secreten (toiletten van vroeger), de bastions, de bruggen, de grachten, de wallen, de wachthokjes, het schilderachtige Marktplaats, de kerk, de turfschuur, de rosmolen, de standerdmolen, de synagoge, de kruithuizen, de voormalige smederij, de brugwachtershuizen, enzovoort. Hieronder zijn een aantal van deze bezienswaardigheden uitgelicht.

Standerdmolen

Ooit beschikte Bourtange over een standerd koren- en pelmolen. Deze kleine houten windmolen stond op het Molenbastion, maar verloor met het vertrek van de soldaten zijn functie. De molen werd in 1832 verkocht en verplaatst naar het gehucht Ter Haar, waar hij nog steeds te bewonderen is. Sinds 1980 staat een nauwkeurige kopie van deze vroeg-zeventiende-eeuwse molen op de gereconstrueerde wal in Bourtange, waarmee de vesting 'zijn' molen terug heeft. Het origineel is het enige overgebleven exemplaar in Noord-Nederland.

Protestantse kerk

De eerste Protestantse kerk in de provincie Groningen werd gebouwd voor 1607. Dit kerkje werd in 1869 afgebroken en vervangen door het huidige gebouw, dat inmiddels ook al ruim 130 jaar oud is. In deze kerk is nog een credobord, in de vorm van een drieliuk, uit 1607 te zien.

Houten Paard

Voor het Majoorlogement staat de reconstructie van het houten paard. Een martelwerktuig uit vroeger tijden. De gestraften werden op het paard geplaatst, waarna gewichten aan hun voeten werden bevestigd. Gereconstrueerd in 1988.

Het Marktplaats

In het midden van de vesting vindt u het Marktpllein. Alle straatjes komen uit op dit plein. Het eeuwenoude plein wordt volledig omgeven door 16 ,350 jaar oude, lindebomen. De belangrijkste huizen (officiershuizen) zijn gevestigd op het Marktpllein. In de ring daarbuiten zijn de barakken van de soldaten gesitueerd.

Het Nieuwe Kruithuis

Dit sobere gebouw diende vroeger als opslagruimte voor kruit. Toen het Oude Kruithuis, dat aan de andere kant van de vesting staat, te klein werd, besloot men een grotere kruitopslag te bouwen. Er kon maar liefst 45.000 pond van dit explosieve goedje worden opgeslagen! .

Rosmolen

In een geheel gereconstrueerd gebouw staat een originele rosmolen ‘klaar voor gebruik’. De molensteen wordt in beweging gebracht door een paard (ros). Door het spoorwiel ontstaat de uiteindelijke draaisnelheid van de molensteen. Het gebouw en de naastgelegen molen op de vestingwal worden regelmatig voor het publiek opengesteld.

Secreten

In de vesting staan drie ‘secreten’. De kleine houten gebouwtjes, die boven het water stonden, werden gebruikt als toilet voor de soldaten. De officiers hadden een eigen toilet in of bij het huis aan het Marktpllein. Bij opgravingen onder de secreten zijn Eveel archeologische vondsten gedaan. Blijkbaar was dit een geliefde plaats om rommel weg te gooien. Deze vondsten zijn te bezichtigen in Museum

“De Baracquen”.

U bezoek aan de vesting is incompleet als u diverse musea en exposities niet hebt gezien. In de vesting treft u zes gebouwen aan, waarin u een indrukwekkende reis maakt door de geschiedenis van Bourtange. In het informatiecentrum kunt u hiervoor een combinatie-entreekaart kopen.

Terra Mora

In “Terra Mora” komt de relatie tussen het moor (moeras) en de vesting centraal te staan. Wat is de cultuur en natuurhistorische waarde van de vesting en het omringende natuurgebied? Terra Mora geeft Vesting Bourtange een attractie die helemaal van deze tijd is, voor jong en oud.

Museum De Baracquen

Ooit boden de barakken onderdak aan de in Bourtange gelegerde soldaten. Hoe dat moet zijn geweest kunt u zien in één van de barakken die is ingericht als soldatenverblijf anno 1742. Bovendien vindt u hier het museum voor Bourtanger vestingvondsten. Allerlei oude gebruiksvoorwerpen die bij de reconstructie van de vesting werden gevonden, hebben een plaats gekregen in dit bijzondere museum.

Kapiteinswoning

Een van de meest pittoreske panden van de vesting is de Kapiteinswoning. Deze in 1661 gebouwde officierswoning vormt thans de helft van het vroegere “Capiteynslogement”, naast het convooimeestershuis. In de woning vindt u nog de oorspronkelijke 17e eeuwse schouw en plavuizenvloeren. In het gerestaureerde deel is een fraaie stijklkamer ingericht. De voormalige keuken is ingericht als permanente expositieruimte. De Kapiteinswoning biedt een getrouw beeld van het leven in de vroegere vesting.

Synagoge

In de Batterijenstraat vindt u de Synagoge. De voormalige synagoge dateert uit 1842 en deed tot de tweede wereldoorlog dienst als gebedshuis voor de in Bourtanger woonachtige joden. Bijna alle Joodse inwoners van Bourtange werden tijdens de oorlog gedeporteerd. Slechts vijf van hen keerden terug. Het stijlvol gerestaureerde gebouw is de enige goedbewaard gebleven synagoge langs de Nederlands-Duitse grens. Het is nu ingericht als synagogaal museum. U vindt er ondermeer oude voorwerpen en foto's.

De Dagen van Roem

Hier draait een film met het verhaal van de opbouw van de vesting, het verval in de 19e eeuw door veranderde oorlogsvoering en de uiteindelijke reconstructie in de tweede helft van de 20e eeuw.

Het nieuwe Kruithuis

Het Nieuwe Kruithuis dat voeger gebruikt werd voor de opslag van maar liefst 45.000 pond kruit heeft een nieuw leven gekregen. Bourtange heeft er een nieuw museum bij in het Nieuwe Kruithuis onder de noemer 'Kunst in het Kruithuis'. Viltkunstenares Agnes Spruit bijt de spits af met een levensgrote sculptuur van Moeder Aarde en side works van natuurlijk vilt en natuurlijk materiaal. Een prachtig gedicht op viltten wandkleden vertelt haar verhaal.